

בישולי גויים ובישול בשבת באינדוקציה מגנטית

א. מבוא

ב. בישולי גויים

האם יש איסור?

אם יש איסור, כיצד יכול גוי לבשל בהיתר?

ג. שימוש בשבת

א. מבוא

בבתי מלון ובמסעדות החלו להיכנס לשימוש מערכות בישול הפועלות על ידי אינדוקציה (השראה) מגנטית. בשיטה זו שדה מגנטי מועבר בהשראה מהכיריים אל הסיר, ובסיר נוצרים זרמים חשמליים המחממים אותו. בניגוד לבישול על ידי אש או כיריים חשמליות בהן פולטות הכיריים חום, כאן הכיריים קרות לחלוטין כאשר אין עליהן סיר, והחום נוצר בסיר עצמו.

יש כמה יתרונות למערכת זו. ראשית, היא לא מחממת את המטבח בחום מיותר. שנית, היא בטיחותית הרבה יותר מכיריים רגילות, משום שאין בה אש או חום היכולים לגרום לתאונות ושרפות. שלישית, זמן הבישול בה קצר יחסית.

חיסרון המערכת הוא בכך שניתן לבשל באמצעותה רק בסירי בישול מיוחדים המתאימים למערכת מבחינה מגנטית.

במאמר זה אתייחס לשאלת בישולי גויים ובישול בשבת במערכת כזו.

בישול באינדוקציה

1. המרכיב האלקטרוני מפעיל סליל המייצר שדה מגנטי בתדירות גבוהה.
2. השדה המגנטי חודר למתכת של הסיר ויוצר זרמי מערבולת חשמליים היוצרים חום.
3. החום מועבר לתכולת הסיר.
4. דבר מחוץ לסיר אינו מושפע מהשדה המגנטי. מיד עם הסרת הסיר מהיחידה או כיבויה העברת החום נפסקת.

ב. בישולי גויים

האם יש איסור?

חז"ל אסרו מאכלים המתבשלים על ידי נוכרי (עבודה זרה לה ע"ב). שני טעמים עיקריים נאמרו בדבר:

א. משום חתנות – הקרבה לגוי שתיגרם על ידי אכילת מאכליו עלולה לגרום ליצירת קשרים משפחתיים. רוב הראשונים הביאו טעם זה.

ב. חשש שמא יאכילנו דברים האסורים באכילה. טעם זה כתב רש"י על המשנה.

לא כל צורות הכנת אוכל נאסרו בבישולי גויים. הגמרא (עבודה זרה לח ע"א) מבארת שדבר שנמלח על ידי גוי אינו נחשב כמבושל. הירושלמי (נדריים ו', א) הסתפק אף ביחס למעושן. השולחן ערוך (יו"ד קי"ג, ג, יג) פסק שאין איסור בישולי גויים במעושן ומלוח, והרמ"א הביא בשם הטור שגם כבוש אינו כמבושל, "דלא אסרו אלא בישול של אש". דינים אלו נפסקו, אף על פי שבהלכות מליחה, בשר וחלב ותערובות כבוש דינו כמבושל ומליח דינו כרותח.

בהגהות זר זהב כתוב ביחס לבישול בקיטור שהתחדש בימיו:

ע"י בתשובת שם אריה סי' כב, שרב אחד רצה לומר לענין הצוקער שנעשה בבתי מלאכות של כנענים דלא הוי בהו משום בישול כנענים, משום שאינם מבשלין המיץ שנעשה ממנו הצוקער על אש ממש רק שנעשה על ידי קיטור והבל ממים רותחים שנכנס לתוך היורה שמונח בה המיץ על ידי קנים, ואם כן הבל המים לא גרע ממעושן

בישולי גויים ובישול בשבת באינדוקציה מגנטית

דאין בו משום בישולי כנעני, דמה לי הבל האש גופא שהוא העשן ומה לי הבל המים עכת"ד. ובאמת דברים נכונים הם. ומה שדחה הרב המחבר את דבריו והביא ראיות מחיובי שבת לתולדות האור הוי כאור, אין ראייה באמת לפי דעת רבינו דבישולי כנעני קיל. ובפרט שענין הבישול על ידי מכונת הקיטור הוא דבר שנתחדש עתה מקרוב ואם כן י"ל דזה לא היה בכלל גזירת חז"ל כשגזרו על בישולי כנעני....
(הגהות זר זהב על איסור והיתר הארוך מ"ג, טז)

בדבריו מובאים שני טעמי היתר. האחד, משום שבישול בקיטור הופך את התבשיל למעושן, שכן הקיטור הוא כעשן. נימוקו השני הוא שחכמים כללו בגזרה רק אופני בישול שהיו בתקופת הגזרה.

לפי טעמו הראשון אין לפטור בישולי אינדוקציה מבישולי גויים, היות והבישול עצמו הוא כבכל סיר אחר, ורק מקור החום שונה. אך ייתכן שטעמו השני שייך כאן, היות ואופן בישול זה הוא דבר חדש, ואולי לא כללוהו חכמים בגזרתם.

ניתן אף לומר יותר מכך. נימוק הרמ"א להיתר מעושן וכדומה הוא ש"לא אסרו אלא בישול של אש", ובנידון דידן מדובר באנרגיה חדשה שמקורה אינו באש והיא אינה תולדה של אש. באופן דומה פסקו בשו"ת ישיב משה (טורצקי, או"ח סי' יח בסופו) והרב זלמן נחמיה גולדברג (דבריו הובאו בכשרות השולחן חלק ג, עמ' סד), שאין בישולי גויים במיקרוגל, משום שהוא אינו מבשל על ידי אש.

בשו"ת שבט הלוי (חלק ח סי' קפה; חלק ט, סי' קסב) כתב להחמיר ביחס לבישול בקיטור, ונימוקו הוא שחז"ל אסרו אש וכל תולדותיה, וקיטור הוא תולדת האש. הוא דחה גם את סברת המקלים מטעם שכל דבר חדש אינו כלול בגזרה, באמרו שחז"ל לא מנו בפירוט את כל דרכי הבישול, אלא קבעו שבישול גויים אסור. לדבריו, חכמים הקלו רק באופני הכנה שאינם בישול, ככבוש, מלוח ומעושן, שטעם המאכלים הנעשים בהם שונה לחלוטין מאוכל מבושל. לדעתו, גם בישולי גויים במיקרוגל אסורים, משום שמיקרוגל נחשב דרך בישול רגילה.¹

לדברי בעל שבט הלוי אין מקום להקל בבישול באינדוקציה, משום שהתוצאה של הבישול זהה לחלוטין לבישול באש, שהרי בשניהם החום מחמם את הסיר המבשל.

1. יש לעיין בדבריו אם אכן זו המציאות, שהרי רבים טוענים שטעם האוכל המבושל במיקרוגל שונה מבישול רגיל, ולכן הם משתמשים במיקרוגל רק לחימום אוכל ולא לבישול.

ייתכן לומר שאף המקל במיקרוגל יחמיר כאן. במיקרוגל הקרינה מבשלת את האוכל באופן ישיר ולא על ידי חימום הכלי, שזו דרך הבישול הרגילה. אבל בבישול על ידי אינדוקציה, על אף שחום הסיר נוצר בדרך שאינה אש, סוף סוף הבישול בסיר נעשה על ידי חום הקדרה שמחממת את האוכל כבכל בישול. מאידך, יש סברה לפטור על פי מה שמצאנו ביחס לבישול בשבת, שדעת הגרש"ז אורבך (מנחת שלמה חלק א, סי' יב בהערה) היא שסיבת הפטור במבשל בחמה היא שבישול כזה אינו נחשב בישול על פי התורה. מסתבר שניתן להשוות בין התחומים ולומר, שלפי המקל בבישולי גויים במיקרוגל יש להקל גם באינדוקציה.

אם יש איסור, כיצד יכול גוי לבשל בהיתר?

במטבחים רבים מועסקים טבחים גויים. מציאות זו מקשה על הבישול בעזרתם באופן שהאוכל לא ייאסר באכילה בגלל איסור בישולי גויים. הפוסקים בכל הדורות עסקו בבעיה זו, והביאו לה פתרונות שונים.

השולחן ערוך והרמ"א נחלקו ביחס לפעולה הנדרשת על ידי ישראל כדי שייחשב שהתבשיל המתבשל על ידיו יהיה מותר באכילה. לדעת השולחן ערוך:

אין שגירת התנור מועלת אלא בפת, אבל בשאר המתבשלים אין שגירת התנור ולא הדלקת האש מעלה ומוריד, אלא ההנחה דווקא. לפיכך הרוצה לבשל במחבת בתנור של עובד כוכבים, צריך שיתן ישראל המחבת לתוך התנור, למקום הראוי להתבשל בו. (שולחן ערוך יו"ד קי"ג, ז)

לגבי איסור פת גויים הדין הוא שהדלקת אש התנור, חיתוי בגחלים (=הגברת האש) ואפילו זריקת גפרור על ידי ישראל מועילים להחשבת הפת כפת שנאפתה על ידי ישראל. השולחן ערוך לא משווה בין הדינים, ולדעתו בבישולי גויים צריך שישראל יניח את התבשיל על האש והוא יהיה המבשל בפועל של האוכל.

הרמ"א חולק עליו, ומשווה בין הדינים. לדעתו די בכך שישראל ידליק את האש אף אם כל פעולות הבישול נעשות על ידי גוי. בהמשך דבריו מביא הרמ"א דעה המקלה אף יותר מכך ומחשיבה את הבישול כבישול ישראל אף אם ה"כותית הדליקה את האש מאש של ישראל". לדעה זו די שידליק ישראל נר שבועי או חודשי, ובכל פעם שיצטרך הגוי אש, ייקח מאש זו. אך בערוך השולחן כתב ש"באמת הם קולות גדולות ואין ראוי לסמוך על זה רק בשעת הדחק ובבית ישראל" (יו"ד קי"ג, מד).

לדעת השו"ע, שצריך שישראל יניח את התבשיל על האש, קשה מאוד להיעזר בטבח גוי. אמנם גם לדעתו אם ישראל עשה חלק מהבישול, למשל ערבב את התבשיל

לפני שהגיע למאכל בן דרוסאי, נחשב התבשיל כהתבשל על ידי ישראל, אך קשה מאוד לפקח על כך, ואף הבדיקה מתי בדיוק מגיע האוכל למאכל בן דרוסאי קשה לביצוע. זאת ועוד, ישנם מאכלים שבישולם נעשה בשלבים. כך, למשל, המציאות בשניצל. גם אם צד אחד שלו התבשל על ידי הנחת השניצל בתוך השמן, הצד השני אינו מבושל כלל, וצריך שישראל יהפוך אותו, כמבואר בכף החיים על אתר.

לפי שיטת הרמ"א, לעומת זאת, אפשר לנהל מטבח עם טבח גוי. הבישול כולו יכול להיעשות על ידי גוי, ורק צריך לוודא שישראל ידליק את האש בכל פעם.

אף לשיטה זו יש בעיה במקרים בהם האש נכבית באופן תדיר, שכן לא ניתן לפקח על כך שתמיד האש תודלק מחדש על ידי ישראל. כך קורה למשל בחלק מהתנורים החשמליים, שמטעמי בטיחות פתיחת הדלת שלהם מפסיקה את פעולתם וסגירתם מדליקה אותם מחדש.

אמנם, בתנור שאינו מתקרר מיד יש צד להקל על ידי השוואה לדין פת גויים:

אם אפו בתנור על ידי עובד כוכבים ג' פעמים ביום אחד, והכשירו התנור על ידי קיסם בב' הפעמים, ובפעם השלישית לא הכשירו, מותר. (מרדכי). הגה: וי"א דאם הכשיר התנור פעם א' ולא עמד התנור מעת לעת בלא היסק אפילו אפאו בו כך כמה ימים, הכל מותר מכח הכשר הראשון (ארוך כלל מ"ד ואגור). ויש לסמוך על זה. (שולחן ערוך יו"ד קי"ב, י')

השולחן ערוך הקל מטעם שחום התנור והגחלים שנשארו בו משתי האפיות הראשונות מועילים לאפייה השלישית, למרות שלא הייתה בה מעורבות ישירה של ישראל. הרמ"א הקל אף באופן שהתנור שבת מאפייה לזמן קצר מכ"ד שעות, ואף שאפו בו שנית ללא זריקת קיסם, נחשב הדבר כאפיית ישראל מכוח זריקת הקיסם שנעשתה ביום הקודם. הגר"א ביאר את טעם הרמ"א, שהיות שבפת מועילה זריקת קיסם, אם התנור עמד פחות מכ"ד שעות ללא שימוש עדיין נשאר רושם חום מהדלקת ישראל הראשונה. אמנם את היתר הרמ"א ככתבו לא ניתן ליישם בתנורי מתכת, משום שהם שאינם שומרים על חומם זמן רב כמו תנורי האבן שהיו בזמן הרמ"א, אך את העיקרון העולה מדברי הרמ"א על פי ביאור הגר"א ניתן ליישם גם בימינו. לכן, לשיטת הרמ"א יש להקל ולהחשיב את האוכל כבישול ישראל, במקרה בו התנור לא התקרר לגמרי אחר הדלקת ישראל הראשונה.²

2. ראה גם במאמרו של הרב שלום יוסף גלבר, "דין בישולי עכו"ם בתנור אפייה הנכבה כאשר

לפתרון העניין בכללותו, יש שהתקינו בתנורים ובסירי הבישול החשמליים גוף חימום קטן הדולק במשך כל היום, ואינו מושפע כלל מפתחת הדלת ואף לא מכיבוי התנור. הדלקת גוף חימום זה דומה מבחינה הלכתית להוספת קיסם, והיא נשארת באופן קבוע.³ בתנורים המופעלים בגז יש פתרון דומה על ידי אש תמידית (המכונה 'פיילוט'). בעניין זה יש להבחין בין שני מצבים:

א. גוף החימום או האש אינם יוצרים שום חום המורגש בכלי – נראה שהדבר מועיל רק ל"א ברמ"א. זו המציאות השכיחה באש פיילוט.

ב. גוף החימום או האש יוצרים חום המורגש בכלי – הדבר נחשב כזריקת קיסם המועיל גם לדעה הראשונה ברמ"א.

יש המקלים גם כדעת ה"א ברמ"א, ומסתפקים באש תמיד המודלקת מפעם לפעם על ידי ישראל, והדלקת האש לצורך הבישול נעשית מאש זו, אך, כאמור לעיל, זו קולא גדולה.

במכשיר האינדוקציה אין חום כל עוד לא הונח הסיר עליו, ונמצא שאין שום פתרון מעשי לבעיה אף לשיטת הרמ"א, משום שכל עוד לא הונח הסיר לא התחיל דבר.

יש האומרים שאם ישראל ידליק את המתח הראשי של המכשיר גם זה יועיל לפי שיטת ה"א ברמ"א המסתפקים בהדלקת אש שממנה ייקח הגוי, וכאן נחשבת הדלקת המתח הראשי כהדלקת נר תמיד. אך יש חילוק גדול בין שני המקרים. אף במקרה שמקלים בו היש אומרים, סוף סוף יש אש דולקת ומורגשת וממנה לוקחים אש לכירה, ומשום כך נחשב הדבר כשותפות הניכרת בבישול. אבל כאן בהדלקת המתח הראשי לא נוצר שום דבר ממשי.

יש אומרים שאם יניח ישראל דסקית מתכת על משטח הבישול באופן שהמכשיר יפעל, ייחשב הדבר כזריקת קיסם המועילה לשיטת הרמ"א. מחד גיסא, הנחה זו דומה לקיסם, שכן יש בה היכר והתחלה של הדלקת המכשיר. מאידך גיסא, בשונה מקיסם

פותחים את הדלת", צהר ו, תשנ"ט, עמ' רפו-רפט.

3. יש לעיין אם היתר זה מועיל. בתנור המוסק על ידי עצים אם יזרוק ישראל קיסם שעה לפני הסקת התנור מסתבר שלא ייחשב הדבר כהיכר משום שכעת התנור קר. גם כאן הדלקת ה'קיסם החשמלי' נעשית זמן רב לפני הדלקת התנור. אמנם כתבנו שנחשב הדבר כקיסם שמודלק כל הזמן, אך סוף סוף ההיכר לא נעשה בזמן האפייה או הבישול עצמם.

המוסיף מעט לחום האש, היכר זה אינו מוסיף מאומה לחום המכשיר. צריך עוד עיון בדבר זה.

ג. שימוש בשבת

איסור בישול בשבת מן התורה הוא באש או בתולדותיה. בחמה עצמה מותר הבישול לכתחילה ובתולדות חמה ישנו איסור דרבנן, שמא יבוא לבשל בתולדות האש.

יש לדון אם הבישול במתקן זה נחשב כבישול בחמה, שכן אין כאן לא אש ולא חוטי להט שנידונו על ידי הפוסקים כאש, אך יש כאן מעין גוף חימום שאינו מפיץ אור.

בטעם הפטור בבישול בחמה כתב רש"י (שבת לט ע"א) "דאין דרך בישולו בכך". הרב משה פיינשטיין בשו"ת אגרות משה או"ח חלק ג, סי' נב ביאר את דברי רש"י באמרו שבישול בחמה נחשב לשינוי מדרך המלאכה הרגילה. לדבריו, אם תהיה דרך לבשל בחמה ישתנה הדין, ויהיה איסור מדאורייתא בבישול כזה. לכן הוא פסק שהמבשל במיקרוגל בשבת בימינו, שדרך לבשל בו כמו באש, חייב.

אך הרב שלמה זלמן אורבך בשו"ת מנחת שלמה חלק א, סי' יב בהערה, כתב שסברת רש"י היא שחמה אינה נקראת אש בלשון התורה. לדבריו, אף אם תהיה דרך לבשל כך יהיה הדבר מותר בשבת, משום שבלשון התורה בישול הוא דווקא על ידי אש.⁴

מחלוקת זו שייכת גם בבישול באינדוקציה: האגרות משה יחמיר והמנחת שלמה יקל.⁵ לפי האמור לעיל, כשיש לפנינו חולה וצריכים לבשל עבורו, עדיף יהיה לבשל באינדוקציה ולא באש או בכירה חשמלית שנידונית כאש. מבחינה טכנית דבר זה אינו פשוט, משום שהבישול במתקן האינדוקציה מתחיל רק עם הנחת הסיר עליו, ולכן כל הנחת סיר גורמת לסגירת מעגל חשמלי לפני שהבישול מתחיל. אולי גם סגירת מעגל זו עדיפה מהדלקת אש ממש, וצריך עיון.

4. דיון זה משליך גם על בישול בשר וחלב ובישול מצה בפסח ועוד. ראה במאירי שבת לח ע"ב ד"ה אמר המאירי המשנה השניה.

5. יש להעיר שעל פי דברי החזון איש, שהביאם המנחת שלמה שם בהערה, גם בישול מים בעזרת זרם חשמל נחשב בישול בתולדת אש כיוון שהחשמל יוצר פעמים רבות אש (בנורות להט). לפי חידושו זה יהיה גם כאן איסור תורה. אמנם המנחת שלמה שם העיר שדברי החזון איש הם חידוש גדול מאוד ללא מקור.